

doordat Theo Rensman tijdens de les tolkte en doordat ze korte tijd later kennis heeft kunnen nemen van de in het Engels uitgewerkte les-verslagen.

5 Vertaling Mirjam Rensman-Luyten.

Delnoy, R., & T. Rensman, 'Dato il gran traffico... i ritardi continuano. Verslag van een studiereis naar Italië' in: *Moer* 1990/1, p. 20-27.

Ven, P.H. van de, & R. Delnoy, 'Jeugdboeken in een klas in Zweden. Kijken naar moedertaal-onderwijs in een internationaal verband' in: *Moer* 1988/6, p. 32-40.

Jan Boland

Spreek- en luisteronderwijs in ontwikkeling

Het spreek- en luisteronderwijs zit nog steeds in het verdomhoekje. Om in deze situatie verandering te brengen ontwikkelen medewerkers van de SLO in het kader van het project Nederlands voor de eerste fase van het voortgezet onderwijs (VO-1) een leerplan voor dit vakonderdeel. Uitgaande van praktijkobservaties proberen ze te achterhalen welk materiaal er al is en wat er nog ontwikkeld moet worden. In het volgende gaat Jan Boland in op de mogelijkheden en beperkingen van de leerplanontwikkeling voor het spreek- en luisteronderwijs.

'Debbie weet ook wel een nieuw onderwerp: de stad. Zij vindt het leuk om de stad in te gaan in haar vrije tijd. Vooral op donderdagavond is dat leuk.

Een jongen reageert: «Waarom doen we dit eigenlijk, kringgesprek?»

Leraar: «Ik vind dat we moeten leren om met elkaar over een onderwerp te praten. Nu wil ik het met jullie over de stad hebben.»

Matthieu neemt het woord. Hij vindt de stad gaaf. Je kunt er lol trappen, het is er gezellig «lekker klooiën in v & d op de roltrappen», een beetje ouwehoeren (de rest van de klas lacht). «En met meiden!» wordt er geroepen.

Leraar: «Wie vindt dit gek? Of gaan jullie allemaal zo graag de stad in?»

Dit is een fragment uit een les spreek- en luistervaardigheid in een eerste klas 1BO. Het is afkomstig uit een verslag over het spreek- en luisteronderwijs in een school voor 1BO dat een medewerkster van de SLO maakte. Het ging er haar om te weten te komen hoe een leerkracht die al gedurende een aantal jaren doelbewust spreek- en luisteronderwijs geeft, dat nu aanpakt. Deze werkwijze passen medewerkers van het project Nederlands voor de eerste fase van het voortgezet onderwijs (VO-1)

de laatste tijd vaker toe. Uiteindelijk levert hen dat zinvolle informatie op voor leerplanontwikkeling.

Observaties als bovenstaande en gesprekken met de leerkracht maken duidelijk dat deze niet zo maar een kringgesprek houdt. Hij wil zijn leerlingen leren om met elkaar over een onderwerp te praten waarbij ze bepaalde spreek- en luisterregels in acht nemen. Soms mogen de leerlingen zelf een gespreksonderwerp kiezen en soms gaat de leraar rond met een bakje waarin opgevouwen briefjes zitten waar onderwerpen op staan. Om de beurt mag dan een leerling zo'n briefje trekken. Gemiddeld komen er zes onderwerpen aan bod in een les. De leerkracht probeert in de verschillende leerjaren op verschillende manieren de spreek- en luistervaardigheid te vergroten. Hij doet dat met een plan in zijn achterhoofd.

Op deze manier hopen we – meer algemeen – te weten te komen wat er aan leerplanontwikkeling voor spreken en luisteren moet gebeuren, wat voor materiaal er ontwikkeld moet worden en wat er al is gemaakt. Over deze onderwerpen gaat het in het vervolg.

Precaire situatie

We zeggen niet te veel als we vaststellen dat de situatie van het spreek- en luisteronderwijs bij het vak Nederlands precair is. Het blijkt dat spreek- en luisteronderwijs bij leraren Nederlands weinig aandacht krijgt, terwijl al een aantal jaren bekend is dat 'het veld' belang toekent aan het beheersen van spreek- en luistervaardigheden. Ook beleidsvoorstellen onderstrepen dat belang. Al in 1978 gaven respondenten (leraren, onderwijzers, taalkundigen en taaldidactici) in een onderzoek van Bos (1978) mondelinge taalvaardigheid voorrang boven lezen en schrijven. Blok & De Gloppe (1983) constateerden dat van de 15 taalsituaties die door jongeren met een MAVO- of LBO-diploma belangrijk werden gevonden en hen tegelijkertijd problemen opleverden, er 7 tot de mondelinge situaties behoorden. De meeste waren dialoogsituaties. Van de 20 kerndoelen voor de basisvorming gaan er 6 over spreken en luisteren. De Gloppe & Van Schooten (1990) deden behoeftenonderzoek onder leerlingen met een

HAVO- of vwo-diploma, leraren Nederlands aan HAVO en vwo, docenten HBO en wo, werkgevers, ontwikkelde Nederlanders en vakspecialisten. Zij constateerden bij spreken relatief grote, en bij luisteren relatief geringe tekorten. Het ging hierbij vooral om toespraken, monologen en gesprekken. Hoewel spreken en luisteren minder belangrijk werden gevonden dan schrijven en lezen, wilde een zeer ruime tot ruime meerderheid spreken en luisteren opgenomen blijven zien in het schoolonderzoek. Ook de CVEN (1991) heeft – zij het vooralsnog niet algemeen verplicht – in haar voorstellen voor de eindexamenprogramma's Nederlands HAVO/vwo plaats ingeruimd voor de mondelinge taalvaardigheid: luisteren én spreken in onderling verband (mondelinge taalvaardigheid bij beschouwende of uiteenzettende voordracht met vragen na, debat en dergelijke en/of groepsdiscussie).

Recent onderzoek

Datgene wat men wenst, is nog geen werkelijkheid geworden in het onderwijs. Wat blijkt namelijk uit recent onderzoek? Van der Geest e.a. (1988) stelden vast dat van de door hen geënquêteerde HAVO- en vwo-leraren een kwart niets doet aan spreekvaardigheid en de helft niets aan luisteronderwijs. Van de totaal beschikbare hoeveelheid lestijd wordt waarschijnlijk niet meer dan 10 procent tot 15 procent gebruikt voor spreek- en luisteronderwijs. 10 respectievelijk 28 procent toetst spreek- en luistervaardigheid in het geheel niet in het schoolonderzoek, hoewel dat wel zou moeten. Nog steeds wordt er een schoolonderzoekcijfer gegeven voor luisteren, spreken en literatuur samen.

De gegevens van Van der Geest e.a. slaan op de bovenbouw, maar voor de onderbouw is de situatie niet veel anders. In de derde klassen van het voortgezet onderwijs (van alle schooltypen) besteden leraren Nederlands ongeveer 18 procent van de tijd aan spreken en luisteren: 12 procent spreken en discussie, 6 procent luisteroefeningen (Kuhlemeier & Van den Berg 1989). Ook Van Roosmalens conclusies (1990) leiden niet tot gejuich. Hij constateerde dat leraren Nederlands in de onderbouw het onderdeel luistervaardigheid in methoden het vaakst

overslaan en er jaarlijks de minste tijd van alle vakonderdelen aan besteden. De spreekvaardigheid volgt direct na de luistervaardigheid. Beide spelen nauwelijks een rol bij het vaststellen van het rapportcijfer.

Hoe de praktijk van het spreek- en luisteronderwijs in de onderbouw eruit ziet, wordt duidelijk uit informatie van Kuhlemeier & Van den Berg. We doen een greep uit hun bevindingen. Bij spreken zijn mondelinge beurten en voorlezen de kernactiviteiten; deelnemen aan groepsdiscussie of klasgesprek komen weinig voor, terwijl dramatische expressie, interview en spreekbeurt zeer laag scoren (een leerling wordt er gemiddeld minder dan één keer per jaar mee geconfronteerd). Globale beoordeling komt het vaakst voor. Aan luisteren besteedt de gemiddelde docent Nederlands per maand bijna één uur. De kernactiviteit is representatief luisteren, dat wil zeggen de boodschap van de spreker zo goed mogelijk reconstrueren. Kritisch luisteren en selecterend luisteren komen weinig voor.

Idealen en praktijk

Er is dus een flink gat tussen het belang dat respondenten hechten aan spreek- en luisteronderwijs en de feitelijke aandacht die eraan wordt geschonken. Ook gaapt er een grote kloof tussen de idealen, de wensen en de ideeën die geschetst worden in didactische handboeken die de laatste tien jaar toonaangevend waren of nog zijn, en de dagelijkse lespraktijk. Dat blijkt uit een inventariserend onderzoek naar vakdidactische informatie over doelen, leerinhouden, leer- en evaluatiewijzen (Boland & Slijpen 1990). Het voornaamste doel van spreek- en luisteronderwijs zou moeten zijn – zo vinden vrijwel alle handboeken – het vergroten van de algemene wendbaarheid van de leerling in verschillende communicatieve situaties van belang voor onderwijs, werk en maatschappij.

De wijze waarop aan dat doel gewerkt zou moeten worden is 'leren door doen' en 'denken over doen'. Ervaringsleren en reflectie moeten hand in hand gaan. Oefenen van vaardigheden in complete communicatieve situaties staat boven aan de verlanglijst van de auteurs van didactiekboeken. Deelvaardigheden zijn toegestaan, mits het zicht op totale vaardigheden

behouden blijft. Men is het er in de handboeken over eens dat de dialoog en de polyloog een belangrijke plaats in de spreek- en luisterlessen moeten hebben en dat de monoloog minder belangrijk is voor scholieren. Sommige handboeken geven handreikingen voor praktische invulling van bepaalde ideeën, noemen voorbeelden van reflectie en geven een opzet voor het uitwerken van een complete communicatieve situatie.

Problemen die schrijvers van handboeken signaleren zijn: de opbouw van het spreek- en luisteronderwijs en een adequate diagnostische en selectieve evaluatie. Veel kritiek is er op de traditionele luistertoets. Communicatief spreek- en luisteronderwijs, functionele taken uitvoeren, veel aandacht voor reflectie op product en proces zijn de sleutelbegrippen.

Belangrijk maar moeilijk

Kennelijk is systematisch onderwijs in spreken en luisteren moeilijk. Veel leraren zeggen het belangrijk te vinden, maar doen er weinig aan. De voornaamste oorzaken door leraren zelf aangegeven, zijn:

- er is geen goed materiaal
- zelf produceren ervan kost veel tijd
- het is niet duidelijk hoe je spreken en luisteren kunt opbouwen, welke leerlijn mogelijk is
- er bestaat twijfel aan leereffecten van spreek- en luisterlessen bij de leerlingen
- de beoordeling is buitengewoon lastig
- spreek- en luisterlessen vragen veel van de leerkracht (organisatie, interactie).

Zo veel is wel duidelijk: wil er enige verbetering komen in het spreek- en luisteronderwijs, dan zullen er op diverse fronten activiteiten moeten worden ontwikkeld. Het gaat primair om het produceren van 'goed' lesmateriaal (aan welke eisen moet dat voldoen?), relevante en goed uitvoerbare evaluatie en toetsing, ideeën voor opbouw en didactische uitvoering en scholing voor leerkrachten. In dat geheel kan het project Nederlands van de SLO een functie hebben. Leerplanontwikkeling kan bijdragen aan het verkleinen van de kloof tussen wenselijkheid en realiteit. In de vorige zinnen zijn modale woorden gebruikt, want enige bescheidenheid lijkt op zijn plaats. Ook al zouden we de beschikking hebben over betere

leermiddelen, concrete aanwijzingen voor leerplanontwikkeling op schoolniveau en betere toetsmiddelen, dan nog is 40 procent van de docenten niet bereid meer tijd aan spreken en luisteren te besteden, zo melden Van der Geest e.a. (1988). Daar staat tegenover dat er tot nu toe weinig tot geen concrete leerplanontwikkeling en constructie van praktisch uitvoerbaar lesmateriaal heeft plaatsgevonden. We kunnen dan ook niet weten wat de resultaten daarvan zijn.

Onderzoek in de praktijk

Voor leerplanontwikkeling is naast het inventariseren van vakdidactische informatie bestudering van de praktijk van het onderwijs in spreken en luisteren belangrijk. Een manier is het beschrijven en analyseren van methoden met betrekking tot deze onderdelen. Het blijkt dat ook schoolmethoden die meer aandacht schenken aan spreken en luisteren op bepaalde punten te kort schieten. Zo is vaak niet duidelijk hoe het materiaal in elkaar zit. Docentenhandleidingen geven weliswaar veel aanwijzingen, maar die zijn niet goed gestructureerd of veel te ingewikkeld geformuleerd.

Een andere manier is onderzoek naar het praktisch handelen van leraren in spreek- en luisteronderwijs. Er valt met name veel te leren van leraren die hun leerlingen een vernieuwend onderwijsaanbod voorschotelen aan spreken en luisteren. Zeker wat betreft problemen die zij ervaren in hun onderwijs en oplossingen die ze daarvoor hebben gevonden. Zeer belangrijk zijn de lesmaterialen die zij hebben ontwikkeld. Om deze leraren beter in beeld te krijgen is bestudering van hun lespraktijk zinvol: observaties, gecombineerd met interviews en het bekijken van relevante hulpmiddelen (schriftelijke informatie en instructie voor leerlingen bij voorbeeld). In Boland e.a. (1991) doen we uitvoerig verslag van de wijze van onderzoek en de resultaten.

Op deze wijze ontstaat er een beeld van de theorie en de praktijk, althans van belangrijke stukken eruit. Uit die gegevens kunnen we conclusies trekken die van belang kunnen zijn voor een leerplan.

Het ging ons uiteindelijk op antwoorden op de volgende vragen.

- Welke factoren spelen een rol bij de ontwikkeling van in communicatieve zin vernieuwend spreek- en luisteronderwijs?
- Welke ervan zijn niet direct te beïnvloeden door leerplanontwikkeling en welke wel?

Er zijn vier factoren te noemen die én niet beïnvloedbaar én remmend van aard zijn.

- Er wordt veel geëist van leraren bij communicatief spreek- en luisteronderwijs (flexibiliteit en organisatievermogen; observeren, begeleiden en evalueren)
- Van enig gewicht is de factor klassegrootte. Het is nogal voor de hand liggend dat spreek- en luisteronderwijs in grote klassen meer van leraren vergt dan in kleinere, maar het vooronderzoek laat zien dat het desondanks ook daar goed mogelijk is
- Communicatieve spreek- en luisterlessen zijn inspannend voor de leraar, meldden de leraar-krachten bij wie we lessen volgden
- Het blijkt dat spreken en luisteren in geringe mate meetelt in (rapport)cijfers en schoolonderzoek. Opmerkelijk is dat dit laatste ook het geval is bij de leerkrachten die we volgden in hun lessen, die toch veel ervaring hebben op het gebied van spreek- en luisteronderwijs.

Ook al kan leerplanontwikkeling deze factoren niet beïnvloeden, ze heeft er wel mee te maken. Het weerhoudt je ervan al te ambitieuze leerplanprodukten te ontwikkelen en het brengt je ertoe op deze factoren in te spelen.

Er is een aantal factoren aan te geven, waarop leerplanontwikkeling een positieve invloed kan hebben. Dat zijn de volgende.

- Het specificeren van complete communicatieve situaties. Voor 'leren in complete communicatieve situaties' wordt in de literatuur vaak een pleidooi gehouden. De praktijk die wij hebben geobserveerd, laat een aantal van die situaties zien (discussievormen, vormen van vraaggesprek et cetera). Uit deze situaties en andere moet een geargumenteerde selectie worden gemaakt
- Het formuleren van concrete doelen en benoemen van leerstofelementen. In vakdidactische literatuur ontbreken veelal concrete doelstel-

lingen voor spreken en luisteren, evenals daarvan afgeleide leerstofelementen. In de praktijk situaties die wij bekeken, kwamen concrete doelen en leerstofelementen ruimschoots voor, maar van beide moet een completer overzicht gegeven worden

- Het vaststellen van een beredeneerde longitudinale opbouw. De theorie is het erover eens: de complexiteit van de uit te voeren taalactiviteiten moet langzamerhand toenemen en het taalgebruik moet zich ontwikkelen van concreet naar abstracter. Deze gedachte is evenwel nauwelijks uitgewerkt. Ook bestudeerde methoden geven geen beredeneerde verantwoording voor de opbouw van de leerstof door de delen heen. Het zal een zware opgave worden voor leerplanontwikkelaars om weloverwogen voorstellen te formuleren voor concrete opbouw van spreken en luisteren
- Het vaststellen van een leerwijze. Hierover bestaat zowel in theorie als in de door ons geobserveerde praktijk geen verschil: 'leren door doen' of 'ervaringsleren' is de aangewezen leerwijze. In leerplanontwikkeling moet hierop worden aangesloten
- Het inbouwen van diagnostische evaluatie. Hoewel vakdidactische literatuur aan diagnostische evaluatie veel waarde toekent, blijkt dat in de praktijk veel problemen op te leveren. Het is lastig om leerlingen te leren hun eigen spreek- en luistergedrag te omschrijven, hun adviezen voor verbetering te geven en hen te helpen hun vorderingen te zien. Een leerplan spreken en luisteren zal aanzetten moeten bevatten om diagnostisch evaluerend vermogen bij leerlingen te ontwikkelen.

Wat heeft het project Nederlands VO-1 tot nu toe gedaan aan de uitwerking van deze factoren? Binnen het 1BO-project, een onderdeel van het totale project, zijn inmiddels de nodige voorstellen gedaan voor spreken en luisteren. We geven die hieronder weer. Materiaal voor andere doelgroepen is nog in ontwikkeling. Aan het slot van het artikel geven we er een indruk van.

Het 1BO-project: een leerplanvoorstel

In 1990 verscheen *Nederlands in het individueel beroepsonderwijs. Een leerplanvoorstel*. In de inleiding staat: 'Er is nadrukkelijk sprake van een

leerplanvoorstel, omdat het hier gepresenteerde plan geen leerstof voorschrijft of verplicht, maar *suggesties* doet voor de (complete) invulling van het taalonderwijs in de vier leerjaren van het 1BO.'

Het wil 1BO-leerkrachten steun bieden bij het invullen van het vak Nederlands of onderdelen daarvan. In afzonderlijke hoofdstukken komen doelen en leerstof aan bod voor spreken/luisteren, lezen, schrijven en fictie. Alle leerstof wordt verduidelijkt aan de hand van lessuggesties die zo concreet zijn, dat vertaling naar de lespraktijk geen al te groot probleem meer kan zijn.

Spreken en luisteren in het 1BO-leerplan

In de inleiding van het hoofdstuk over spreken en luisteren staat aangegeven vanuit welk idee het is opgezet. De processen van spreken, luisteren en gesprekken voeren zijn opgedeeld in hanteerbare stukjes die vooral in samenhang geoefend moeten worden, maar ook apart aandacht kunnen krijgen. Net als bij schrijven en lezen komen die processen in grote lijnen neer op (denk)activiteiten voor, tijdens en na het spreken/luisteren. In het 1BO zullen deze activiteiten in een heel concrete vorm aan de leerlingen voorgesteld en voorgedaan moeten worden. Het is van belang dat de leerlingen weten wat het kader van de oefeningen is, wat ze ervan leren en waar dat bruikbaar voor is.

Het leerplanvoorstel geeft aan met welke mondelinge taalgebruikssituaties leerlingen tenminste moeten leren omgaan. De spreekbeurt en de luistertekst met vragen worden grotendeels vervangen door leren informeren, leren luisteren naar en praten over het nieuws op de radio en televisie, en andere functionele activiteiten. Het is niet voldoende om situaties te oefenen in de klas. De leerlingen moeten echt leren hoe ze hun spreken en luisteren kunnen verbeteren; ze moeten daar aanwijzingen voor krijgen. Dat betekent in de praktijk bij voorbeeld dat ze een stappenplannetje aangeleerd krijgen of ontdekken. Oriëntatie op de taalactiviteit die verricht gaat worden, is erg belangrijk.

5 Spreken/luisteren

- 5.1 Inleiding
 - 5.2 De leerlingen in het onderwijsleerproces
 - 5.3 Doelen van het onderwijs in spreken/luisteren
 - 5.4 Leerstof spreken/luisteren
 - 5.4.1 Spreken
 - 5.4.2 Luisteren
 - 5.4.2 Gesprekken voeren
 - 5.5 Verdeling van leerstof spreken/luisteren over de leerjaren
-

De hierboven afgedrukte inhoudsopgave maakt duidelijk hoe het hoofdstuk in elkaar zit. Nadat de algemene doelen voor spreken, luisteren en gesprekken voeren zijn geformuleerd, geeft het hoofdstuk uitvoerig weer wat de leerstofonderdelen zijn die bij die doelen horen en hoe die in de klas gestalte kunnen krijgen. Voor 'gesprekken voeren' is het algemene doel dat de leerlingen leren hoe ze actief en aandachtig in verschillende soorten gesprekken informatie kunnen uitwisselen met gesprekspartners. Ze moeten daartoe leren:

- wat primaire gespreksconventies zijn
- zich oriënteren op de gesprekssituatie
- zich voorbereiden op het gesprek
- luisteren-beoordelen-reageren
- gericht doorvragen.

De leerstof is steeds verdeeld in *basisvaardigheden*: vaardigheden die leerlingen doorgaans in het basisonderwijs leren; *deelvaardigheden*: de kleine, onderwijsbare stukjes waarin een grote activiteit als spreken is opgedeeld; en *totaalvaardigheden*: de optelsom van deelvaardigheden, toegepast op een bepaalde tekstsoort of situatie. Voor 'gesprekken voeren' ziet dat overzicht er zoals hiernaast afgebeeld uit.

Van ieder leerstofonderdeel wordt steeds beschreven: de essentie (waar gaat het nu eigenlijk om bij deze leerstof?), de globale opbouw van het onderdeel in vier jaar (wanneer komt het een, wanneer het ander aan de orde?) en een aantal lessuggesties (hoe is dit te realiseren in de klas?). Op deze wijze worden voor spreek- en luistervaardigheden in totaal vierentwintig leerstofonderdelen beschreven. Het leerplanvoorstel benadrukt de gemeenschappelijke elementen in de leerstofonderdelen en

waar mogelijk legt het verband met andere vaardigheden. Ter illustratie nemen we het leerstofonderdeel Gesprekken voorbereiden op pag.168 op.

Voorbeeldlesmateriaal

Veel onderdelen uit het leerplanvoorstel zijn tot lessenreeksjes uitgewerkt in bundels met voorbeeldlesmateriaal. In 'gesprekken voorbereiden' (een onderdeel van 'gesprekken voeren') wordt onder andere verwezen naar zo'n lessenreeksje. In de tweede bundel met lesmateriaal wordt expliciet aandacht geschonken aan spreken en luisteren. Van de in totaal vijf pakketten zijn er drie gewijd aan deze vaardigheden te weten Telefoneren, Informatie vragen en Luisteren naar de radio. Daarnaast bevat de bundel een aantal losse oefeningen op het gebied van spreek- en luistervaardigheid die remediërend zijn bedoeld. Ze bestaan uit opdrachten die leerlingen alleen en soms in tweetallen kunnen uitvoeren en ze zijn erop gericht verbetering aan te brengen in voorwaardelijke vaardigheden zoals intonatie, articulatie, spreektempo die leerlingen nog onvoldoende beheersen.

We geven een korte karakteristiek van het pakket Luisteren naar de radio. In het vak Nederlands moet het trainen van luistervaardigheid expliciet aan de orde komen. Doel van het

De leerstofonderdelen Gesprekken voeren

Basisvaardigheden

- 1 Gespreksconventies kennen

Deelvaardigheden: aspecten van gesprekken

- 2 Oriënteren op de gesprekssituatie
- 3 Het gesprek voorbereiden
- 4 Informatie uitwisselen
 - luisteren-beoordelen-reageren
 - doelgericht (door)vragen

Totaalvaardigheden: gedachten en informatie uitwisselen

- 5 Informeren
 - 6 Consultatiegesprekken
 - 7 Sollicitatiegesprekken
 - 8 Discussies
-

Essentie gesprek voorbereiden

De inhoudelijke voorbereiding op een gesprek kan heel concreet zijn. De meeste mensen maken van tevoren een lijstje met vragen en gesprekspunten voor ze een (zakelijk) gesprek gaan voeren. Zo'n lijstje zorgt ervoor dat je tijdens het gesprek niets vergeet te zeggen of te vragen en dat het gesprek doelgericht en efficiënt kan verlopen. Voorwaarde voor het kunnen maken van zo'n lijstje is dat je weet waar het gesprek over zal gaan. Als je zelf initiatief neemt voor het gesprek weet je dat uiteraard, maar als je uitgenodigd wordt voor een gesprek moet je de context van het gesprek een beetje kennen om na te kunnen gaan hoe je je inhoudelijk voor moet bereiden. Zo is het in bijna alle sollicitatie-gesprekken gebruikelijk dat je iets over jezelf vertelt. Je kan natuurlijk aan de gesprekspartner vragen waarover hij of zij het wil hebben, dat geeft houvast bij de voorbereiding.

De leerlingen moeten leren om gesprekken inhoudelijk voor te bereiden, vooral door het maken van een lijstje met gesprekspunten. In tweede instantie kan ook het gebruik van dat lijstje tijdens het gesprek geoefend worden maar dat is niet per se nodig.

Opbouw gesprek voorbereiden

Vanaf jaar 1 wordt het voorbereiden van gesprekken geoefend, als deelopdracht of in het kader van het oefenen van het voeren van een gesprek. In de loop van de jaren kunnen de gesprekscases die voorbereid moeten worden ingewikkelder worden en over afstandelijker zaken gaan. In jaar 3 en 4 moeten de leerlingen uit zichzelf de oefengesprekken voorbereiden, er is alleen incidenteel nog aandacht voor.

onderwijs in luisteren is dat leerlingen leren zich op een gerichte manier in te spannen om allerlei soorten mondelinge informatie te kunnen begrijpen. Een van de tekstsoorten die bruikbaar is in het luisteronderwijs is het radiodioprogramma. In de lessenserie luisteren leerlingen gericht naar reclamespotjes, een radio-journaal en een jongerenprogramma. Zie de op pag. 169 afgedrukte opzet.

Lessuggesties gesprek voorbereiden

- Oefen het voorbereiden van een gesprek in combinatie met brainstormen zoals in hoofdstuk 4. Schrijven beschreven is. Laat leerlingen zich bij voorbeeld aan de hand van een case voorbereiden op het vragen van informatie zonder dat ze weten of dat schriftelijk of mondeling moet gebeuren. Laat de leerlingen vervolgens naar keuze het gesprek voeren (met de leerkracht als gesprekspartner) of een briefje schrijven.
- Geef de leerlingen allerlei gespreksituaties waarbij ze een lijstje met gesprekspunten en vragen moeten opstellen. Bij voorbeeld: bij het busstation informeren naar vertrektijden en aantal zones van een bepaalde busrit; aan de directeur van de school vragen of je vrij mag voor het huwelijk van je broer; op een verjaardag met een oude bekende praten over het tientje dat je nog van haar of hem te goed hebt; bezoek aan een oom die al weken in het ziekenhuis ligt.
- Laat de leerlingen het verschil ervaren tussen een voorbereid en een onvoorbereid gesprek door eerst met een leerling voor de klas een bepaald gesprek onvoorbereid te voeren en vervolgens na voorbereiding met een andere leerling het gesprek nog eens te voeren.
- Laat de leerlingen kijken of luisteren naar een gesprek dat anderen voeren en vervolgens bedenken wat er op hun voorbereidingslijstje zal hebben gestaan. (Als het goed is ontdekken ze dan de hoofdpunten van het gesprek.)
- Laat de leerlingen in de les gesprekken voorbereiden die ze in het echt moeten voeren. Bespreek zo mogelijk achteraf of ze iets aan hun lijstje hebben gehad.
- Voorbeeldlessen rond het voorbereiden van gesprekken zijn te vinden in: *Leerstof Nederlands voor het individueel beroepsonderwijs 2*. IBO-project Nederlands, SLO. Enschede, 1990.
- Oefen ook het voorbereiden van een gesprek zonder lijstje. Oefen het voorbereiden van het gesprek bij alle soorten gesprekken die geoefend worden (totaalvaardigheden 5 tot en met 8).

Mogelijkheden en beperkingen

Zonder gerichte inventarisatie van vakdidactische informatie, beschrijven van inhouden en werkwijzen in methoden en onderzoek naar het praktisch handelen van leerkrachten zouden we minder goed in staat zijn geweest aan te geven wat de belangrijkste aandachtspunten moeten zijn voor leerplanontwikkeling spre-

Opzet van het pakket Luisteren naar de radio

In de eerste les gaan leerlingen na hoe hun kijk- en luistergedrag eruit ziet. In een klasgesprek wordt nagegaan of leerlingen de radio anders gebruiken dan de televisie.

In de tweede les wordt uitgebreid aandacht besteed aan reclame op de radio. Leerlingen luisteren gericht — met een aantal vragen in hun achterhoofd — naar reclamespotjes. In een klasgesprek wordt ingegaan op de vraag of reclame je nuttige informatie geeft. Ook komt het verschil tussen radio- en televisiereclame aan de orde.

In de derde les luisteren leerlingen eerst globaal en dan gericht naar een radiojournaal. In beide gevallen beantwoorden ze vragen.

De laatste twee lessen staan in het teken van jongerenprogramma's. Eerst beluisteren leerlingen zo'n programma en analyseren ze het. Daarna maken ze — in tweetallen — zelf een interview voor een jongerenprogramma.

ken en luisteren. Tevens kunnen we nu beter voorbeeldlesmateriaal maken dat ingaat op problematische aspecten, zodat dit materiaal realiteitswaarde bezit. Ontwikkeld lesmateriaal wordt overigens altijd kritisch bekeken door mensen uit de praktijk, alvorens het definitief uit te geven.

Voor het IBO is een aantal van bovengenoemde punten concreet uitgewerkt, zowel in de vorm van een leerplanvoorstel als in voorbeeldlesmateriaal. Ook bij de kerndoelen Nederlands voor de basisvorming zullen uitwerkingen worden gemaakt in de vorm van lessenseries. De aspecten die in de praktijk lastig blijken te zijn, zullen extra aandacht krijgen. Op dit moment wordt er gewerkt aan de serie 'Van vraag tot vraaggesprek'.

Misschien dat concrete leerplannen en praktisch uitvoerbaar lesmateriaal ertoe kunnen bijdragen dat het spreek- en luisteronderwijs beter van de grond komt.

Literatuur

- Boer, M. de, *Nederlands in het individueel beroepsonderwijs: een leerplanvoorstel*. Enschede, SLO, 1990.
- Blok, H., & K. de Glopper, *Taal voor het leven. Meningingen van oud-leerlingen LBO en MAVO over hun taalgebruik*. Harlingen 1983.
- Boland, J., H. Bonset & M. Slijpen, *Spreek- en luisteronderwijs: case-studies*. Enschede, SLO, 1991. Studie en Onderzoek binnen het project Nederlands vo-1, dl. 8.
- Boland, J., & M. Koppers (red.), *Leerstof Nederlands voor het individueel beroepsonderwijs 2*. Enschede, SLO, 1990.
- Boland, J., & M. Slijpen, *Spreek- en luisteronderwijs: literatuuronderzoek en methode-analyse*. Enschede, SLO, 1991.
- Bos, D.J., *Empirisch doelstellingenonderzoek voor het moedertaalonderwijs*. Amsterdam, RITP, 1978.
- CVEN, 'Samenvatting van de definitieve voorstellen' in: *Moer* 1991/4, p. 139-141.
- Geest, E. van der, e.a., 'Het zal wel altijd een stiefkind blijven. Over de benarde positie van de mondelinge vaardigheden op de bovenbouw van HAVO en VWO' in: *Levende Talen* 1988, nr. 434, p. 506-513.
- Glopper, K. de, & E. van Schooten, *De inhoud van de examens Nederlands voor HAVO en VWO*. Amsterdam, SCO, 1990.
- Kuhlemeier, H., & H. van den Bergh, *De proefpeiling Nederlands: een onderzoek naar de haalbaarheid van peilingsonderzoek in het voortgezet onderwijs*. Arnhem, CITO, 1989.
- Roosmalen, W.M.M. van, *Aspecten van de onderwijspraktijk van docenten Nederlands en Engels, verslag van een enquête*. Arnhem, CITO, 1990.